

*Сергій Полтавець***БІОГРАФІЯ І. ПОЛТАВЦЯ-ОСТРЯНИЦІ:
ШЛЯХ ВІД КОЗАКА ДО ГЕТЬМАНА**

Проаналізовано політичну кар'єру І. Полтавця-Остряниці у світлі його життєвого шляху. Ключові слова: українська держава, гетьманат, генеральний писар.

Sergey Poltavets Biography of I. Poltavcy — Ostryanici: a path is from a cossack to the hetman. The political career of I. Poltavcy-Ostryanici is analysed in the light of him vital way.

Українська держава часів П. Скоропадського, її становлення та особливості політичної еволюції досить глибоко проаналізовані як в роботах безпосередніх учасників подій: самого Гетьмана, В. Винниченка, П. Христюка, Д. Дорошенка, С. Петлюри, М. Шаповала, так і наших з вами сучасників — вчених: В. Солдатенка, О. Реєнта, Ю. Шаповала, М. Жулинського, П. Гай-Нижника, Т. Осташко та інших.

З огляду на полярність в оцінках як політичних подій, так і персоналій давати однозначні відповіді на складні питання про роль тієї чи іншої історичної особистості в тогочасних трансформаційних суспільних процесах досить складно. Повністю погоджуємося з оцінкою, даною чл.-кор. НАН України В. Солдатенком: «Людські долі дуже примхливі, а часом надто суперечливі та важко збагненні. Якщо ж мова заходить про досягнення життєвого й творчого шляху непересічних особистостей, коли історія сплела їхні біографії, їхню діяльність у тугий вузол, заплутавши непрості, іноді вкрай нерівні стосунки, привівши в антагоністичні зіткнення характери, таланти, світоглядні й моральні орієнтації, дати якісні, чіткі, «прозорі» оцінки, котрі б задовольнили б відразу «всі смаки», просто неможливо, нереально»¹.

Буремне море життя досить часто змінює долі, життєві перспективи людей. Розставляючи наголоси та акценти в біографії тих чи інших політичних діячів, вчені часто розділяють їх на «позитивних» та «негативних». Така категоричність в оцінках викликана багатьма факторами: політичною доцільністю, сучасною науковою кон'юнктурою, симпатіями чи антипатіями. Не уникла такої «однозначності» в оцінюваних судженнях і біографія І. Полтавця-Остряниці. У жовтні 1917 р. на загальному з'їзді Вільного

козацтва в Чигирині його було обрано наказним отаманом, членом Генеральної Ради, пізніше в 1918 році він стає Генеральним писарем Гетьмана України П.Скоропадського.

«Біографія» І. Полтавця-Остряниці та «Виписка з послужного списку», які наводяться нижче, отримані автором з Німеччини з особистого архіву Олени Полтавець — доньки І. Полтавця-Остряниці. Переклад зазначених документів здійснений студенткою Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка Веронікою Рядок.

«Біографія»

«Сім'я Івана Полтавця фон Остряниця походить від воєводи Черкаського рицарства, князя Мстислава Острогета, який був засновником замку та міста Острог, розташованого на Дніпрі, куди впадає Десна.

Нащадки князя Мстислава Острогета в козацькій Україні, тоді більш відомий як «Запорозька Січ», породили в XVII та XVIII ст. видатних державних діячів. Найбільш відомими з них є: Якоб (*Яків — П.С.*) Остряниця — Гетьман козацької України в 1632 р. та Стефан Остряниця — Гетьман козацької України в 1638 р...

Іван Васильович Полтавець фон Остряниця народився 26 вересня 1890 р. в Суботові в родовому замку його сім'ї (*на сьогодні це територія між с. Суботовим та с. Новоселицею Чигиринського району Черкаської області — П.С.*).

З 1899 по 1908 він був вихованцем Сумського кадетського корпусу, з 1909 по 1912 — юнкером Чугуївської військової школи.

У 1912 р. відповідно до найвищого розпорядження він був представлений до лейтенанта імперсько-російської армії і, як козак за походженням, був зарахований в 1-й кубансько-козацький полк.

Наприкінці 1912 р. його призначили на посаду ад'ютанта (начальника штабу) в Туркестані і на цій посаді він залишався до березня 1913 р.

У березні 1913 р. відповідно до найвищого розпорядження його направили в Читу (Сибір) з дорученням супроводжувати караван із Угри (частина Монголії) в Лазу (Тибет) під прикриттям козаків.

1914–1917 рр. він був задіяний у світовій війні. Закінчив її в чині ротмістра і був нагороджений всіма орденами старшого офіцера, навіть «Золотою шаблею» та орденом св. Георгія.

У 1915 Полтавець фон Остряниця відповідно до царського указу був відряджений до головнокомандувача Кавказько-турецьким фронтом генерала Юденича. Йому було доручено формування курдського окремого корпусу, з яким він вирушив у напрямку

Моссула (Терція), щоб підтримати операцію англійського полковника Лавренца, котрий був задіяний в Арабії.

У 1916 р. він був відряджений в машино-танкову офіцерську школу до Петербурга і після її закінчення став командиром машино-панцерного батальйону при штаб-квартирі головнокомандувача.

У 1917 р. був відряджений в Петербург, де перебував до початку російської революції. В травні того ж року відряджений до Києва з частиною козацької лейб-гвардії козацької дивізії та царського конвою.

У жовтні 1917 р. був відряджений українським республіканським урядом на Конгрес запорозьких козаків, на якому він переважною більшістю голосів був призначений на «пана отамана» (головнокомандувача).

У квітні 1918 р. український уряд відсторонився від Грушевського, який підписав Брестський мир з Німеччиною та Австро-Угорщиною, і призначив гетьманом Козацької України генерал-ад'ютанта Павла Скоропадського головою держави.

У травні 1918 р. за указом гетьмана його (*І. Полтавець-Остряницю — П.С.*) призначили канцлером Козацької України, при цьому він залишався на посаді уповноваженого (наказного) отамана козацького народу.

У грудні 1918 р. Полтавець фон Остряниця емігрував після захвату влади Директорією під керівництвом Винниченка — Петлюри в Константинополь (Терція).

У 1919 р. він переїхав з Константинополя до Відня, а звідти в Мюнхен в 1920 р.

У червні 1920 р. як такий, що не має громадянства, він отримує Нансенівський паспорт. Протягом своїх еміграцій він жив на ті засоби, що отримував від історичних праць, уроків верхової їзди, журналістики, уроків мови (російсько-українських), як від декоративного, так і від художнього живопису, від участі в кінозйомках.

На початку 1942 р. німецьке ВТЗС (Верховне головнокомандування Збройних сил) емігрантів, котрі більше 10 років жили в Німеччині, призвало на службу в тил та штаби.

У жовтні 1942 р. Полтавець фон Остряниця отримує наказ з'явитися для з'ясування особистих даних в окружне командування III (Мюнхен).

На службі його визнали (військовозобов'язаним). Він хотів ухилитися від призову, а тому просив, щоб його перерозподілили в козацький резерв, який підпорядковувався ВТЗС. Його прохання

було задоволено в листопаді 1942 р., він був переведений до резервного полку, де пробув до кінця війни начальником штабу. Військові білети були відібрані командуванням союзників. *(Незважаючи на те, що біографія написана від третьої особи, вона підписана самим І. Полтавцем-Остряницею — П.С.).*

«Виписка із послужного списку № 1340–1415, виданого 15 листопада 1918 р. полковнику Івану Васильовичу Полтавцю фон Остряниця».

«Із якого видно, що полковник Полтавець фон Остряниця перебував на дійсній військовій службі при Українському козакому формуванні та одночасно займав посаду генерала штабу найсвітлішого Гетьмана України по ліву та праву сторону Дніпра та шефа Генеральної канцелярії в українському козакому війську, гетьмана козаків та запорозьких козаків та відзначений такими орденами та знаками пошани:

1. Орденом святої Анни 4-го ступеня з написом «За хоробрість»;

2. Орденом святого Станіслава 3-го ступеня з мечем та орденською стрічкою;

3. Орденом святої Анни 3-го ступеня з мечем та орденською стрічкою;

4. Орденом святого Станіслава 2-го ступеня з мечем;

5. Орденом святої Анни 2-го ступеня з мечем;

6. Орденом святого Володимира 1-го ступеня з мечем та орденською стрічкою;

7. Шаблею святого Георгія з написом «За хоробрість»;

8. Медаллю в пам'ять про 200-ліття битви під Полтавою;

9. Медаллю в пам'ять про 300-ліття династії Романових;

10. Медаллю за заслуги під час мобілізацій;

11. Знаком офіцера снайперської школи на честь закінчення;

12. Знаком офіцера танкової школи на честь закінчення;

13. Знаком Чугувської офіцерської школи на честь закінчення.

Народжений 26.09.1890 р. в Суботові Чигиринського повіту Київської губернії. Походить з української дворянської шляхти 1362 року. Належить до греко-католицької конфесії. Нащадок дворянина Василя Вуковича Полтавця фон Остряниця та його дружини Ганни Павлівни, вродженої Житницької.

Платня полковника Полтавця фон Остряниця була прирівняна до платні командувача особливим корпусом. Сімейний стан — неодружений.

Полтавець фон Остряниця не мав штрафів/покарань, які б обмежували привілеї його заслуг.

Учасник кампанії проти Німеччини та Австро-Угорщини в період з 19.06. 1914 — по 21.04. 1917.

Закінчив 6.09. 1912 р. офіцерську школу та був призначений хорунжим із зарахуванням 1911 року як року служби.

26.09. 1914 р. відповідно до найвищого наказу за № 394713 був призначений сотником.

Відповідно до вищого наказу за № 291 від 17.02. 1916 р. призначений підесаулом.

На основі наказу військового міністра за № 563 від 26.04. 1917 р. був призначений есаулом. Наказ на фронт № 237.

Відповідно до наказу військової канцелярії за № 1 від 29.04. 1918 р. призначений військовим старшиною.

Відповідно до наказу військового міністра за № 569 від 17.10. 1918 р. був призначений (отримав чин) полковника.

Відповідно до реєстру № Н 80–835.

Консульство Української народної республіки в Мюнхені цим підтверджує відповідність вищезазначеної німецької виписки з російським оригіналом послужного списку полковника Івана Полтавця фон Остряниці.

Мюнхен, 17 травня 1922 р.

Підпис власника довідки».

Разом з випискою додається копія документа, яка має назву «Таким було моє життя», справедливим буде припустити, що ця довідка написана особисто І. Полтавцем-Остряницею.

«Батьківський дім».

«Якщо Ви хочете знати, де знаходиться місто Чигирин, тоді Ви повинні взяти в руки Великий словник...

Там записано: Чигирин, повітовий центр Київської губернії з населенням 13–15000 жителів, лежить на обох берегах річки Тясмин, віддалений від Дніпра на 10–15 км. Там знаходиться портове містечко Бушин.

Крім цієї замітки більше даних немає.

...(Вірогідно втрачено слово «Відомо» — П.С.), що Чигирин побудований приблизно 1000 років тому як укріплення племені/дружини козаків Чиги, які прийшли з Кавказу, котрі називалися також черкасами. Його сьгоднішні жителі несуть/мають в собі ознаки і Чиги, і черкасів. Вони від середнього до високого зросту, мають легку ходу і чоловікі, й жінки.

Доля склалася так, що я (*І.Полтавець-Остряниця — П.С.*) з'явився поряд з цією державою (запорізькою козакою державою).

...ескадрон кубанських козаків, які скакали в Чигирин. Командиром цього ескадрону був мій майбутній батько Василь Вукович Остряниця, в екіпажі сидів також мій майбутній дід граф Павло Житницький, генерал у відставці та почесний староста козаків з Тереку.

Мій батько отримав відпустку та поїхав зі своєю молодією дружиною в Кубанську область, станицю Малоросійську, де він ще до свого переселення на Україну жив постійно і де до сьогодні живуть наші родичі з прізвиськом Полтавець».

Як бачимо з вище наведених матеріалів, І. Полтавець-Остряниця був професійним військовим, мав серйозний досвід та брав участь у військових операціях. І хоча пізніші оцінки діяльності І. Полтавця-Остряниці мають чітко виражене негативне забарвлення, не відкидаючи їх повністю, дозволимо собі стверджувати, що все було не так однозначно. Виваженою, на наш погляд, у цьому сенсі є позиція О.Реєнта, котрий пише: « Існував ще один фактор, який зумовив подальшу атомізацію українського самостійницького руху. Він пов'язаний з появою фашистської й націонал-соціалістичної ідеологій, що стрімко набували популярності. Наці-фашизм сприймався деякими діячами як ефективний інструмент, здатний швидко розв'язати складні соціально-економічні, національні, політичні проблеми, що нагромаджувалися десятиліттями»².

Протиставлення ідей та поглядів на подальшу долю України П. Скоропадського та І. Полтавця-Остряниці в 20-х роках ХХ ст. трактується дослідниками як таке, що існувало завжди. При цьому часто ігнорується той факт, що їх взаємовідносини пройшли серйозне випробування часом. Варто хоча б згадати ті оцінки та характеристику, яку давав І. Полтавцю-Остряниці П. Скоропадський у 1917–1918 роках: «Многие его переоценивали то в хорошую, то в дурную сторону. На самом же деле это в общем был неглупый человек, большой украинский энтузиаст, гетманец, чрезвычайно честолюбивый, авантюрист в полном смысле этого слова, его можно было подбить на патриотическое предприятие. ...Удивлялись, почему я повысил и приблизил к себе так Полтавца. Меня в этом упрекали люди, которые, так сказать, палец о палец не стукнули для создания такого большого дела, как целое государство, да еще в такое время. Полтавец со мною пережил многие невзгоды, неужели я должен был, достигши власти, выкинуть его за борт?»³.

Варто взяти до уваги також те, що свої «Спогади» П. Скоропадський почав писати 5 січня 1919 р., через 3 тижні після падіння Гетьманату, а закінчив — 6 травня 1919 р., отже, оцінки, дані І. Полтавцю-Остряниці, стали результатом серйозних роздумів.

Найголовнішою причиною негативних відгуків та прямих звинувачень І. Полтавця-Остряниці у деструктивній діяльності в середині монархічних сил в еміграції деякі дослідники вважають виникнення у нього власних політичних амбіцій. «Заява «Закордонної групи У.Н.Вк. Т.» була, на нашу думку, лише черговою авантюрою І. Полтавця-Остряниці, який не цурався жодних політичних контактів, аби здобути політичний вплив і заявити про себе як лідера українських національних сил»⁴. Видається дивним, що наявність таких амбіцій у П. Скоропадського, В. Винниченка, С. Петлюри та багатьох інших не вважається чимось незвичайним, у той час як І. Полтавцю-Остряниці в них відмовлено.

Діяльність І. Полтавця-Остряниці на еміграції в науковій літературі визнається однозначно деструктивною. Його сучасники з УНРівських кіл так характеризували його політичну активність: «Найменш солідною зо всіх політичних груп, що ставляться вороже до УНР і не підлягають у своїй діяльності чи не координують її з політикою уряду УНР, є група колишнього ад'ютанта гетьмана Скоропадського — група Полтавця (Остряниці). Коли ми і звертаємо на неї увагу, то тому, що хоч яка вона нечисленна і несерйозна в своїй праці, але, тим не менш, приносить велику шкоду нашій національній справі... Звичайно, ніхто з керуючих кіл європейських держав з ним не рахується, а розібравши, що воно таке Остряниця та його організація УНКТ («УНАКОТО»), починають взагалі, не чувши, може, нічого про українську справу другого, з посмішкою, несерйозно ставитися взагалі до українства»⁵. Це оцінка, подана в інформаційному бюлетені № 1 Державного центру УНР, датованого 15 листопада 1928 р. Хоча в 1922 р. відносили І. Полтавця-Остряниці з урядом УНР були значно теплішими. Так, наприклад, у п. I Протоколі наради між генерал-поручником М. Омеляновичем-Павленком та представниками Українського національного козацького товариства про спільну працю в напрямі розбудови лав Товариства та створення Союзу чорноморських держав стверджується: «Вжити заходів до об'єднання національних державних і активних елементів як серед цивільних, так і військових українців з метою зведення їх в єдиному Українському Козацькому Товаристві для відбудови Української

Самостійної Держави, покладаючи в ґрунт своєї праці національно-козацьку державну думку і не вирішуючи завчасно кінцевих форм внутрішнього устрою, що має всановити український нарід через національний сейм, а також *відносячись лояльно до сучасного Уряду УНР*»⁶ (виділено мною — П.С.).

Ще один момент у діяльності І. Полтавця-Остряниці додає його політичній біографії «темного» забарвлення. Йдеться про його службу у німецькому війську в часи Другої світової війни. В цілому погоджуючись з такими оцінками, все ж треба зважати на те, що, як ми бачимо, з наведеної вище його біографії, він не брав участі у безпосередніх військових діях. Слід також враховувати загальну соціально-політичну ситуацію в країні (Німеччині) та спробувати поставити себе на місце тієї людини, оцінки якій нам так легко давати на відстані в 63 роки.

Виходячи із вищезазначеного дозволимо підсумувати, що біографія І. Полтавця-Остряниці загалом характеризується різнобарвністю, строкатістю, динамічністю подій. Одночасно, політичні погляди та різноманітні проекти, які він розробляв з метою відродження української державності, все ж не змінювалися кардинально, а знаходилися в єдиному політико-ідеологічному руслі. Щодо авантюристичності його вдачі, то треба робити поправку на геополітичні реалії того часу, особистісний зріз взаємин у середовищі української політичної еміграції і таке інше. Відстоюючи свою політичну позицію, І. Полтавець-Остряниця не зраджував власному сумлінню, навіть тоді, коли проголосив себе «Гетьманом і національним Вождем всієї України, обох боків Дніпра та військ козацьких і запорозьких», «диктатором Української народної козацької республіки», бо завжди пам'ятав про власну землю та рідний народ.

¹ Солдатенко В. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. — К., 2007. — С. 5.

² Реєнт О. П.Скоропадський. — К., 2003. — С. 261.

³ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — К. — Філадельфія, 1995. — С 82–83.

⁴ Терещенко Ю., Остапко Т. Український патріот з династії Габсбургів: Науково-документальне видання. — К.: Темпора, 2008. — С. 89.

⁵ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. — К.: Парламентське видавництво, 2008. — С. 337.

⁶ Там само. — С. 126.